

החידוש היומי

חידוש יומי בדף היומי

הכרח המהרש"א שהקפיד משום 'שפתותיו דובבות'

בגמרא במסכת יבמות (צו:צז). מובא מעשה שאמר ר' אלעזר שמועה ששמע מפי רבי יוחנן בבית המדרש ולא אמרה משמו, והקפיד על כך רבי יוחנן. ומבארת הגמרא טעם הדבר שהקפיד על כך רבי יוחנן כל כך, לפי שאמר רב יהודה אמר רב, מאי דכתיב (תהילים סא ה) "אגורה באהלך עולמים" - וכי אפשר לו לאדם לגור בשני עולמים, אלא אמר דוד לפני הקב"ה, רבונו של עולם, יהי רצון שיאמרו דבר שמועה מפי בעולם הזה. דאמר רבי יוחנן משום רבי שמעון בן יוחי, כל תלמיד חכם שאומרים דבר שמועה מפיו בעולם הזה, שפתותיו דובבות בקבר. אמר רבי יצחק בן זעירא, ואיתימא שמעון נזירא, מאי קרא, "וחכך כיון הטוב הולך לדודי למישרים דובב שפתי ישנים" (שיר השירים ז י) - מה כומר של ענבים כיון שמניח אדם אצבעו עליו מיד דובב, אף תלמיד חכמים כיון שאומרים דבר שמועה מפיהם בעולם הזה מיד שפתותיהם דובבות בקבר.

כעין זה שנינו באבות במנין מ"ח קנייני תורה (משנה/אבות/ו#פ"ו מ"ו): והאומר דבר בשם אומרו. הא למדת שכל האומר דבר בשם אומרו מביא גאולה לעולם, שנאמר (אסתר ב כב) "ותאמר אסתר למלך בשם מרדכי". והובא גם בגמרא במסכת מגילה (טו.) כמימרתו של ר' אלעזר בשם רבי חנינא.

וביאר המהרש"א שהגמרא ביבמות תרה אחר מקור אחר, שתלמיד חכם שאומרים דבר שמועה מפיו שפתותיו דובבות בקבר, ולא ביארה שהקפיד רבי יוחנן משום 'האומר דבר בשם אומרו', משום שאם אכן הקפדתו היתה מדין האומר דבר בשם אומרו מדוע הקפיד הוא יותר מאחרים, ומכך שדוקא הוא הקפיד מוכח שהקפיד על דבר שהיה נהנה בו אילו אמרו בשמו.

אמנם הא גופא קשיא מפני מה באמת הקפיד רק רבי יוחנן, ומכח זה הוצרכה הגמרא להביא מקור לכך שכל שאומרים שמועה מפיו שפתותיו דובבות בקבר, ומדוע לא הקפיד הוא ואף שאר החכמים על ר' אלעזר בכך שלא אמר דבר בשם אומרו והביא גאולה לעולם.

האומר דבר שלא בשם אומרו עובר בלאו

והנה כתב המגן אברהם (סימן קנו סק"ב): כל שאינו אומר דבר בשם אומרו, עובר בלאו. ומקור הדברים נרשם מפרק קמא דנדרים. ובמחצית השקל העיר שלא מצא כן, וציין לדברי הגמרא באבות (שם) ובמגילה (טו.) שהאומר דבר בשם אומרו מביא גאולה לעולם. אך לא ביאר עניינו של לאו זה מהו. ובהגהות רעק"א (ס"ק יא) הביא ממדרש תנחומא (פרשת במדבר פרשה כב) שעובר על "אל תגזול דל כי דל הוא" (משלי כב כב), וציין גם שכן הוא בילקוט (במדבר רמז תרצה; משלי רמז תתקס). ובשדי חמד (ח"י פאת השדה סימן קמג) כתב שכשאומר דבר בשם אומרו מוצל מאש מדינה של גהינם להגזול חידושי תורה של אחרים ומתעטף בטלית שאינו שלו שהאריכו חכמי המוסר בזה, רחמנא לשיזבן. ועוד הביא מספר טהרת המים (מערכת הג' אות טו) שם כתב: האומר פשט הכתוב בספר או אשר שמע ואינו מזכיר האומר או הכותב, הרי גזילה זו זיותר מגזילת ממון. והביא דברי השל"ה (קפג).

ובשו"ת נודע ביהודה (מהדו"ת ח"א סימן כ) שאל רבי ישעיה פיק זצ"ל לנודע ביהודה שלא נמצא כן בפ"ק דנדרים. והשיבו הנודע ביהודה שהמראה מקום הנרשם במגן אברהם בודאי הוא דבר בטל, כי לפי מיעוט שקידתי לא מצאתיו בכל מסכת נדרים, לא בבבלי ולא בירושלמי. אבל אין להאשים המרשים [- מי שרשם ציון זה] על זה, כי נמשך אחר הילקוט, ובילקוט משלי על הפסוק אל תגזול דל וכו', אמר רבי שמעון בן יוחאי אמר ר"י בר טבלא אמר ר"א משום ר"א דתני רב חייא, כל שאינו אומר דבר בשם אומרו עובר בלאו. ושם נרשם על הגליון 'נדרים פ"א', והוא טעות. ומוסיף הנודב"י שגוף מאמר הילקוט מקורו בתנחומא, אך סדר הדורות כפי שמובא בילקוט הוא דבר זה, שיתחיל ברבי שמעון בן יוחאי ויסיים בתני דבי ר' חייא.

ובהגהות מעשה רוקח (או"ח שם) כתב: במגן אברהם סק"ב מה שכתב שעובר בלאו ונרשם שם נדרים פרק א' הוא טעות סופר, דליתא שם. והוא בילקוט משלי כ"ב, זאת שמעתי מפה הגאון רבי ישעיה ברלין זלה"ה, עכ"ל.

ספק התפארת זיו בחכם שחידש דבר בתורה ומצא שכבר קדמוהו

והנה בשדי חמד (ח"י פאת השדה סימן קמג) הביא ספק שנסתפק בספר תפארת זיו (בפתיחה) בחכם שחידש דבר בתורה מדעתו ושוב מצא שכבר קדמו גברא רבה בספר, האם מחוייב לאומרו בשם זה שקדמו, או שמאחר והוא חידשה מדעתו טרם שראהו בספר שוב רשאי לאומרה משמיה דנפשו. והסיק שאינו צריך להזכיר את מי שקדמו אלא רשאי לומר הדבר בשם עצמו. והשדי חמד מוסיף שכיום נהוג עלמא בכל כי האי גוונא, שכותב תחילה בלשון 'ונראה לי' וכיוצא בזה, ואם אחר כך רואה באיזה ספר שקדמו חוזר וכותב 'שוב מצאתי בספר פלוני'

ובשדי חמד (ח"ח מערכת האלף כלל לה) הביא מה שכתב לו רבי שבתי ליפשיץ אב"ד יולניצא, לתמוה תמיהה רבתי על רבי ישעיה פיק, שהרי מכך שמביא המעשה רוקח הגהה זו בשם רבי ישעיה פיק מוכח שלא שמא מפיו שהנודע ביהודה הוא שהעמידו על דבר אמת, ומאיך בשו"ת נודע ביהודה נראה ברור כי רבי ישעיה היה נבון בדבר והנודע ביהודה הוא שהראה מקורו, וכיצד זה לא חש רבי ישעיה לומר לבעל המעשה רוקח שדבר זה שמע מפיו הנודע ביהודה, כי בודאי אם היה הצדיק הגאון הקדוש רבי ישעיה פיק אומר כן להגאון מעשה רוקח, לא היה נמנע בעל מעשה רוקח

'אומר

דבר בשם

אומרו'

ו'שפתותיו

דובבות

בקבר'

יום ראשון יג סיון

יבמות דף צז

להצטרפות לקבלת החידוש

a8843414@gmail.com

לכתוב כן שרבי ישעיה פיק לא הזכיר כלל לפני הגאון מעשה רוקח בשם הנודע ביהודה, כדו להודיע מבטן מי יצא הדברים. אלא וז"א שרבי ישעיה פיק לא הזכיר כלל לפני הגאון מעשה רוקח בשם הנודע ביהודה, והוא פלא גדול על האי גאון וקדוש איך לא חש אותו צדיק שלא להתלבש בטלית שאינו שלו, ובפרט בענין שעוסק בו.

ומכח תמיהה זו מסיק הגר"ש ליפשיץ שבדאי רבי ישעיה פיק שהיה בקי בכל תורה שבעל פה והיה יחיד בדורו בבקיאות בש"ס ובכל המדרשים, כנודע לכל בר בי רב, ידע גם מקודם מהילקוט משלי וממדרש תנחומא שהודיע לו עליהם הנודע ביהודה. רק שהיה סלקא דעתיה שהנודע ביהודה יפרש לו איזה פירש בציון הנרשם במגן אברהם מגמרא נדרים, שמא יש שם איזה מאמר אשר מכללו נוכל ללמוד דין זה שעובר בלאו. וכיון שהשיבו הנודע ביהודה שהוא טעות סופר ומקורו במדרשים, דבר שכבר ידעו רבי ישעיה כבר קודם לכן, לא חש להודיע למעשה רוקח ששמעו מפי הנודע ביהודה.

על פי זה רצה הגר"ש ליפשיץ לפשוט את ספקו של התפארת זיו, שכן נמצא מפורש במעשה רב זה שלא חשש רבי ישעיה פיק לשוב ולומר שאף הנודע ביהודה כך אמר לו שטעות סופר הוא במגן אברהם ומקור הדברים בתנחומא ובילקוט.

ואמנם היה מקום לחלק בדבר כי בשלמא כשאדם מחדש חידוש תורה, בזה יש לומר כסברת התפארת זיו שאפילו שאף הוא חידש כן מנפשיה, מכל מקום הוברר הדבר שכבר גברא רבה אמרו קודם לכן וראוי שיאמר משמו. אך כשאין הדבר כן, ואין המדובר בחידוש תורה אלא רק בבירור מקור וכיו"ב, הרי שם ה'אומר דבר בשם אומר' הוא רק שלא להתהדר בטלית שאינה שלו, ואם כן כיון שאף הוא חשב על דבר זה - אין זו טלית שאינה שלו ומהיכי תיתי שייצטרך לומר כן בשם אומר.

קושיית האמרי אמת מדוע אדם שאינו גוזל מביא גאולה לעולם

ובעיקר מה שאמרו חז"ל כל האומר דבר בשם אומר מביא גאולה לעולם, תמה האמרי אמת מגור (מכתבי תורה מכתב יט) מאחר שאדם זה לו לא היה אומר דבר בשם אומר הרי היה גזלן, וכמו שאמרו בתוספתא (ב"ק פ"ז ה"ג): המתגנב מאחר חבר והולך ושונה פרקו נקרא גנב [וכן הובאו לעיל דרשות חז"ל מקרא במשלי שנקרא גזלן], אם כן 'האומר דבר בשם אומר' הרי הוא כאדם הנמנע מלשקר ולגנוב, וכיצד אפשר לומר שבדבר פשוט כל כך יזכה להביא גאולה לעולם ויזכה לקנין התורה האחרון במ"ח קנייני תורה.

וביאר האמרי אמת שאין כוונת חז"ל למי שנמנע מלגזול חידושי תורה של חברו, כי אם באופן הנזכר שאף הוא חידש חידוש זה מנפשיה אלא שראה שאף אחר חידש כמותו, שבכה"ג אף אם יאמר כן בשם עצמו אינו משקר ואינו גוזל, אך מכל מקום אם אומר כן בשם אומר הרי זה מביא גאולה לעולם. והעומד בנסיון גדול זה, למסור יגיעתו שהתייגע עד שחידש חידוש זה, ולומר מסקנתו בשם אחר - שבח גדול הוא עד שראוי שתבוא גאולה על ידו ואף ראוי הוא לקנות תורה על ידו.

ודבר זה למדו חז"ל מהכתוב במילה "ותאמר אסתר למלך בשם מרדכי", שהרי הגמרא במגילה (ז). מבאר שהדבר נודע למרדכי ברוח הקודש [וזה אחד המקורות בגמרא שם שאסתר ברוח הקודש נאמרה], ומאיך הגמרא במגילה (יב): מונה את אסתר כאחד משמונה הנביאות שעמדו לישראל. ונמצא שכנודע הדבר למרדכי, נודע הדבר גם לאסתר, וכשבא מרדכי ומסר הדברים לאסתר לא גילה לה דבר, אלא שהוא לא ידע שנביאה היא. ואם כן כשבאה אסתר לפני המלך יכולה היתה לומר הדבר בשם עצמה - ולא היה דבר שקר בפיה - אך מכל מקום אמרה הדבר בשם מרדכי ובכך זרתה להביא גאולה לעולם. ומכך למדו חז"ל שאף בכה"ג האומר דבר בשם אומר מביא גאולה לעולם.

והנה מתוך הדברים למדנו גם שאף כשאין מדובר בחידוש שנתחדש על ידו, שהרי כאן רק מסר מרדכי את מזימת בגתן ותרש ותו לא, אעפ"כ נאמר בזה הדין של 'האומר דבר בשם אומר'.

ספק בחכם ששמע דבר מחכם אחד ומצאו בספר אם צריך לאומר בשם אומר

והנה יש לדון בחכם ששמע שמועה מחכם אחד ואחר מצא דבר חכמה זה בספר אחר, האם מותר לו לאומרה בשם החכם שכתבו בספר או שמחוייב לומר הדבר בשם מי שאמרו לו. ולכאורה יש לומר שבכה"ג אין שייך לומר שיש חסרון של 'אומר דבר בשם אומר' שהרי אכן אינו מתהדר בטלית שאינה שלו, ואינו מראה עצמו כאילו הוא בעל המאמר. וגם יש לדון שאי אפשר לומר שעובר בלאו, כי אינו גוזל את מי שאמר לו דבר חידוש זה, כיון שאין זה חידוש שלו, שהרי אף חכם אחר אמרו. אמנם תביעה מצד 'שפתותיו דובבות בקבר' שפיר יש כאן, כי סוף סוף מונע הוא טובה ממי שאמר לו דבר חידוש זה, ומה בכך שאף שמע כן מאחר, הוכי מחמת כן אינו מחוייב בהכרת הטוב על שהשמיעו דבר חידוש זה, ובפרט שאמר לו כן בראשונה, וביותר אם הוא רבו.

ולפי זה אפשר לבאר מה שהקפיד רבי יוחנן על ר' אלעזר דוקא משום 'שפתותיו דובבות בקבר' ולא משום 'אומר דבר בשם אומר'. שהרי בסוגיא מבואר שמלבד רבי יוחנן אף שמואל אמר שעשו ביאת בן ט' כמאמר בגדול, ואם כן יש לומר שכשבא ר' אלעזר לבית המדרש ואמר דין זה, לא היה מי שסבר שר' אלעזר התלמיד בא ליטול עטרה ולהתהדר בה, ופשיטא שאמר כן בשם אחר, אלא שעדיין סבור היה רבי יוחנן שהשומעים יסברו שאומר כן בשם שמואל ולא בשמו.

וממילא לא היה לרבי יוחנן להקפיד משום 'אומר דבר בשם אומר' שכן חסרון זה הוא רק מצד האומר ולא מצד מי שאומר בשמו, וכיון שאף שמואל אמר כן לא היתה כאן תביעה מצד גזל, ואף לא מצד מתכסה בטלית שאינה שלו כיון שהיה ר' אלעזר תלמיד. ולכך מבארת הגמרא שכל הקפדתו של רבי יוחנן היתה משום 'שפתותיו דובבות בקבר' שכיון שהאמת ששמע ר' אלעזר דבר זה מרבי יוחנן, היה לו לאומר בשמו כי כיון שאף הוא חידשו הרי שפתותיו דובבות בקבר באמירתו בשמו.

"והנה יש

לדון בחכם

ששמע

שמועה

מחכם אחד

ואחר מצא

דבר חכמה

זה בספר

אחר. האם

מותר לו

לאומרה

בשם החכם

שכתבו בספר

או שמחוייב

לומר הדבר

בשם האומר

לו"

להנצחות והקדשות

נא לפנות למייל המערכת

המופיע בחזית הגליון